

Secció oberta

La programació radiofònica internacional en llengua catalana

per Cinto Niqui

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Durant les primeres dècades de la dictadura franquista els programes radiofònics internacionals en català, transmesos en ona curta, gairebé van ser els únics que es podien escoltar. En aquest article es recullen totes les emissions internacionals fetes en llengua catalana durant tot el segle xx. Una qüestió mai estudiada en el seu conjunt.

International radio programs in Catalan

Abstract

During the first decades of the Franco dictatorship, virtually all radio programs in Catalan were international programs transmitted on short wave. The present paper gives an overview of all the international broadcasts in Catalan during the 20th century —a collection that, as a whole, has received no prior study.

La radiodifusió internacional en llengua catalana comença el 7 d'agost de 1933. L'acord entre Ràdio Associació de Catalunya i EAQ Emisora de Radiodifusión Iberoamericana, d'Aranjuez, permet a Catalunya, per primera vegada, de transmetre en ona curta per fomentar la seva imatge a l'exterior i contactar amb els seus compatriotes a l'estranger. Va ser la iniciativa privada la que va assumir el servei públic que la Generalitat no havia establert. Aquelles emissions van durar poc, atès que van acabar durant la Guerra Civil espanyola. Caldria esperar mig segle, fins al 4 de febrer de 1985, per tornar a escoltar novament programes en català transmesos en ona curta des de l'Estat espanyol. En aquella data és quan Ràdio Exterior d'Espanya va començar a radiar els informatius diaris en català realitzats per Ràdio Nacional d'Espanya a Catalunya, que encara es poden escoltar.

Durant la Guerra Civil espanyola la radiodifusió de tot l'Estat espanyol es va posar al servei dels dos bàndols enfrontats. A més de les transmissions en ona mitjana, una cinquantena d'emissores també radiaven, de forma irregular, en ona curta. En català van emetre els seus programes: Ràdio Barcelona EAJ 1, sota el control de la Generalitat; ECN-1, de la CNT-FAI; Ràdio PSU número 1, del Partit Socialista Unificat de Catalunya, i Ràdio POUM ECP-2.

El març de 1937 va començar a transmetre, en ona mitjana, sembla que des de Roma, Ràdio Veritat, patrocinada per Francesc Cambó, líder de la Lliga Catalana. A Ràdio Veritat tots els col·laboradors i redactors eren catalans: Eduard Segarra, Manel Ribé, Delfí Escolà, Joaquim Pellicena, Costa Deu, Solervicens, etc. Ràdio Veritat va emetre en català fins a l'ocupació de Barcelona, el gener de 1939.

La dictadura del general Franco, amb la seva repressió política i lingüística, va provocar diverses reaccions a la radiodifusió internacional en ona curta, però cal tenir en compte que des del 3 de setembre de 1939 fins al 8 de maig de 1945 va tenir lloc la Segona Guerra Mundial, que ho trastocà tot.

Durant la Segona Guerra Mundial es dona un fet curiós. Als Estats Units els dirigents del Centre Català de Nova York van fer alguns programes en català de propaganda americana per a l'Office of War Information. Aquests programes s'emetien en ona curta cap a l'Amèrica Llatina, a través de les emissores comercials nord-americanes, com la CBS o l'NBC. Alguns dels catalans que hi van participar van ser Josep Carner i Ribalta i Josep Fontanals. Carner i Ribalta era el delegat als Estats Units del Consell Nacional de Catalunya, que estava reconegut oficialment pel Departament d'Estat Nord-americà. En aquestes emissions de propaganda americana en català també hi van participar els músics Alexandre Vilalta i Agustí Borgunyó.

Quan va acabar la Segona Guerra Mundial, dues personalitats catalanes van parlar en la nostra llengua pels micròfons de la BBC: el violoncel·lista Pau Casals, el mes de juny de 1945, i el doctor Josep Trueta, el novembre de 1946. Poc després, a partir del 7 d'abril de 1947, Josep Manyé (Jorge Marín) va començar a fer les històriques emissions quinzenals en català de la BBC, que van durar deu anys.

Les iniciatives de fer programes en català des de fora, durant els quaranta anys de franquisme, van ser dutes a terme a títol personal, tot i que un bon nombre dels promotors tenien un compromís polític. Els locutors i les locutores que els presentaven eren catalans exiliats que habitualment treballaven en castellà a les redaccions de les emissores internacionals. Els catalans escampats per països de l'est d'Europa no tenien cases, com els d'Amèrica, ni van formar colònies catalanes, entre altres coses perquè eren molt pocs. No obstant això, intentaven fer espais radiofònics en el seu idioma. Aquells pocs programes, emesos en ona curta, van mantenir viva la presència de la nostra llengua a les ones radiofòniques, atesa la prohibició del seu ús a la ràdio catalana, sobretot fins a la meitat de la dècada dels seixanta. La seva insistència i la seva força de voluntat van fer possible l'obertura d'aquelles petites esclatxes, setmanals, quinzenals o mensuals, dins de la programació en castellà cap a Europa, per on podien expressar-se en la seva llengua materna. Pel seu contingut i els seus objectius, els programes internacionals en llengua catalana, fets des de 1939 fins a 1976, es poden classificar en cinc grups.

L'Hora Catalana: el programa de ràdio que alguns membres vinculats al Centre Català de Buenos Aires van posar en antena cada diumenge, des del 4 de novembre de 1928 fins al 30 de setembre de 1984. Aquell espai en català, que va començar a l'Argentina quan a Catalunya la dic-

tadura del general Primo de Rivera posava tota classe d'entrebancs a una ràdio pròpiament catalana de llengua i continguts, no va ser només el primer fet en el nostre idioma per una ràdio de fora de Catalunya, sinó que va ser també la primera programació en llengua estrangera feta per les comunitats d'immigrants de tot Amèrica. Alguns anys després s'hi afegirien altres *Hores Catalanes de Ràdio*, produïdes a l'Uruguai, Xile, Cuba, Mèxic i Veneçuela.

La majoria dels programes es feien llogant temps d'antena d'emissores privades d'ona mitjana, però també hi va haver alguns casos en què les emissores transmetien en paral·lel en ona curta: a Xile, entre 1938 i 1940, i a Cuba, entre 1944 i 1947, amb discontinuïtats.

El segon grup l'integrarien els cinc programes de lluita política i agitació social contra la dictadura franquista, que van fer majoritàriament alguns membres del Partit Socialista Unificat de Catalunya que estaven exiliats als països comunistes europeus. Els dos programes més transcendents, per la seva durada i audiència, van ser els de Ràdio Moscou, de 1939 a 1977, i els de Radio España Independiente, des dels anys quaranta fins a 1976. Pels micròfons de Ràdio Moscou van fer espais en català: Rafael Vidiella, Hortènsia Vallejo, Lluís Ardiaca, Josep Vilella i Conxita Brufau. I pels de «La Pirenaica»: Emili Vilaseca, Victòria Pujolar, Jordi Solé Tura, Marcel Plans, Esther Berenguer, Leonor Bornaio, Lourdes Jiménez, Rafael Vidiella, Josep Maria Cendrós, Ricard Lobo i Jaume Fabre. Els tres programes que van tenir una durada més curta van ser els de Ràdio Belgrad, fets l'any 1948 per Teresa Pàmies; els de Ràdio Praga, presentats per Joan Blàzquez i Teresa Pàmies, entre 1949 i 1952, i els de Ràdio Budapest, fets per Rafael Vidiella i Lourdes Jiménez, durant dos anys, a començaments dels cinquanta.

El tercer conjunt el formarien les emissions de propaganda d'alguns membres del Govern de la Generalitat de Catalunya a l'exili pels micròfons de Ràdio París, entre 1947 i 1948, gràcies als acords entre el Govern francès i el de la República espanyola a l'exili, coincidint amb el període de bloqueig internacional contra el règim de Franco que van decretar les Nacions Unides.

En un quart grup hi hauria els programes culturals emesos durant el franquisme, que sempre evitaven tractar qualsevol tema polític en els seus continguts. Serien els espais quinzenals de Josep Manyé a la BBC de Londres, entre 1947 i 1957; els produïts per Ràdio París, entre 1958 i 1964, presentats per Ramon Xuriguera, Narcís Bonet, Carme Bonet i Francisco Puig, i els radiats diàriament, en ona curta i ona mitjana, des del Principat d'Andorra, per Ràdio de les Valls —després Sud Ràdio—, entre 1959 i 1968, dirigits per Josep Font Bernat. En aquest apartat també es podrien incloure els espais transmesos per Ràdio Pequín, entre 1959 i 1961, que incloïen força música catalana.

Finalment trobaríem la ràdio religiosa. Els evangelistes, l'any 1958, van fer programes en català per Ràdio Tànger, en ona mitjana. I de 1968 a 1975, en ona curta, per Ràdio Transmundial de Mònaco. Els seus promotors van ser Agustí Rodés, Àngel Cortès, Bernat Vinyes i Benjamí Planas. Aquests programes s'enregistraven en un petit estudi del barri de Sant Martí de Barcelona.

La programació internacional en llengua catalana feta per dotze emissores d'ona curta europees i una d'asiàtica, durant el segle xx, sempre va ser testimonial. Però durant el franquisme, aquells programes van tenir una gran importància per a la pervivència de la nostra cultura i el manteniment del català a la radiodifusió.

Una dada final d'aquell període. Des de finals de la dècada dels quaranta i fins a la meitat dels anys seixanta, a Catalunya va funcionar una emissora d'ona curta. Estava situada a l'abadia de Montserrat i la seva funció era la mateixa que l'actual emissora de FM que té el monestir: transmetre les cerimònies litúrgiques. La megafonia del monestir es connectava a l'emissora d'ona curta, com la que podien tenir els radioaficionats de l'època, i es radiava. Cal recordar que, els anys quaranta i cinquanta, l'única part de la missa que es podia escoltar en català era l'homilia, ja que la resta es feia en llatí — l'abadia de Montserrat estava autoritzada a fer-les en català. El monjo que va promoure aquestes transmissions va ser el pare Reinald Bozzo.

La programació internacional en català radiada a partir de 1978 tenia uns objectius ben diferents de la produïda durant el franquisme: informar del que passava a Catalunya als catalans que vivien fora del país; tractar temes culturals i d'actualitat del Principat; divulgar novetats tecnològiques audiovisuals; informar dels canvis polítics que tenien lloc a Rússia —en el cas de Ràdio Moscou—, o seguir fent reflexions religioses en la nostra llengua —Ràdio Transmundial de Mònaco.

L'any 1978, només Ràdio Andorra ofería uns espais musicals nocturns diaris, presentats en català per Josep Casamajor. Emetien per l'ona mitjana, però l'any 1979 es van poder escoltar, durant alguns mesos, en ona curta. Aquell any, la programació internacional en català cap a Europa, en ona curta, era de set hores setmanals. Ràdio Andorra va tancar l'any 1981.

A finals de 1988 i començaments de 1989 va ser el moment en què el català va tenir més presència a la radiodifusió internacional en ona curta, en coincidir els espais fets per cinc emissores: Ràdio Transmundial de Mònaco (1983-1989), amb Miquel Valvuenca; Ràdio Exterior d'Espanya (1985 fins a avui), amb la veu inaugural de Joan Grau i els membres dels serveis informatius de Ràdio Nacional d'Espanya a Catalunya; Belgische Radio en Televisie (1987-1989), amb Xavier Cacho, Anna Hernández Cortès i Cinto Niqui; Ràdio Moscou (1988-1991), amb Viktor Súkhov i

Enric Fernàndez, i Ràdio Budapest (1989), amb Xavier Cacho. La durada mensual de totes aquelles emissions en català cap a Europa era: Ràdio Exterior d'Espanya, nou hores; Ràdio Moscou, dues hores; Ràdio Transmundial, una hora; Belgische Radio ea Televisie, vint minuts, i Ràdio Budapest, deu minuts. L'any 1988, la programació internacional en català era de gairebé tretze hores al mes, de les quals, el 75 % corresponien a la programació de Ràdio Exterior d'Espanya. Aquesta situació va durar ben poc.

Deu anys després, el 1998, només Ràdio Exterior d'Espanya, per tal de ser conseqüent amb el fet que a l'Estat espanyol existeixen tres llengües cooficials amb el castellà, mantenia uns serveis informatius mínims diaris, d'uns deu minuts, en basc, gallec i català, que es podien escoltar en ona curta, via satèl·lit i a Internet.

L'any 1989, *Quaderns Tècnics* —la primera revista en català sobre electrònica, informàtica, vídeo, àudio, radioafició i DXisme— va endegar una campanya per tal que la Generalitat de Catalunya creés la seva emissora pública internacional en ona curta. Els representants polítics catalans van recollir la proposta i el 8 de novembre de 1990 el Parlament de Catalunya va aprovar per unanimitat la proposta no de llei, presentada per Esquerra Republicana de Catalunya, per a la creació durant aquella legislatura d'una ràdio exterior de Catalunya. Finalment l'emissora internacional de la Generalitat no es va fer realitat. El que sí que es va aconseguir és que el 10 de setembre de 1995, TV3, Catalunya Ràdio i Catalunya Informació emetessin per primera vegada via satèl·lit, com un pas previ al que serien les seves futures emissions diàries. Aquesta va ser la via per la qual els mitjans de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió van començar a tenir un abast internacional. Amb la distribució de la programació de Catalunya Ràdio a Internet, des del 26 d'abril de 1996, s'obria una segona via per fer arribar la informació, en la seva llengua i a l'instant, als catalans residents a l'estranger. Si a començaments dels anys noranta, crear una ràdio exterior catalana multilingüe en ona curta, dins de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, exigia una inversió molt elevada i haver de superar complicats problemes legals amb l'Estat central, actualment les noves tecnologies audiovisuals i la nova situació de les emissores internacionals permeten fer-ho amb un cost més baix i ultrapassant qualsevol aspecte legal restrictiu del passat. Avui hi ha tres possibilitats per crear una ràdio internacional catalana multilingüe, que expliqués al món què és Catalunya i els fets que hi tenen lloc. La més senzilla i econòmica seria crear, dins de la pàgina web de qualsevol de les emissores públiques —Catalunya Ràdio, COMRàdio o Ràdio 4—, una programació radiofònica multilingüe a la carta, que només es distribuís a Internet. La segona seria la contractació dels serveis de World Radio Network (WRN), la companyia que, des de l'any 1992, retransmet via satèl·lit cap als cinc continents els espais en diversos idio-

mes d'una trentena d'emissores, dins d'un esquema de programació conjunta que també es pot escoltar a Internet. I la tercera, si es volgués transmetre en ona curta, seria llogar unes quantes hores setmanals a qualsevol de les diverses radiodifusores públiques i privades que actualment ofereixen aquesta possibilitat.

La presència internacional del català a la radiodifusió arriba a mitjan anys noranta, quan les ràdios nacionals catalanes accedeixen al satèl·lit i a Internet. Per exemple, l'any 1998, des de fora de Catalunya, es podien escoltar quatre emissores via satèl·lit: Catalunya Ràdio, Catalunya Informació, COMRàdio i Ràdio Exterior d'Espanya. I sis a Internet: Catalunya Ràdio, Catalunya Informació, Catalunya Música, COMRàdio, Ràdio Segre i Ràdio Exterior d'Espanya. Internet és el canal de difusió que fa possible que la programació de la ràdio catalana passi a tenir un abast internacional. L'any 2004 s'arribà a la xifra de cinquanta emissores que oferien programació en llengua catalana a Internet, mentre que el nombre que transmet via satèl·lit havia crescut ben poc: n'hi havia set.

Bibliografia

- FRANQUET, R. (1986). *Història de la radiodifusió a Catalunya (del naixement al franquisme)*. Barcelona: Edicions 62. (Llibres a l'Abast; 214)
- GALÁN, L. (1988). *Después de todo: Recuerdos de un periodista de la Pirenaica*. Barcelona: Anthropos.
- GARRIGA, T. (1998). *La meua vida i Ràdio Associació de Catalunya*. Barcelona: Proa.
- MENDEZONA, R. (1995). *La Pirenaica y otros episodios*. Madrid: Libertarias Prodhufi.
- MIRALLES, R. (1947). *Españoles en Rusia*. Madrid: Ediciones y Publicaciones Españolas.
- MONTES, F. J. (1997). *Los orígenes de la radiodifusión exterior en España*. Madrid: Editorial Complutense.
- PÀMIES, T. (2007). *Ràdio Pirenaica: emissions en llengua catalana de REI (1941-1977)*. Valls: Cossetània.
- (2001). *Els anys de lluita*. Barcelona: Columna. [Carta a la néta sobre el comunisme]
- PLANS, M. (1981). «Radio España Independiente, la Pirenaica, entre el mito y la propaganda». A: *De las ondas rojas a las radios libres*. Barcelona: Gustavo Gili.

- RAMÍREZ, J. A. (2003). *Ici Paris: Memorias de una voz de libertad*. Madrid: Alianza.
- RODRIGO, A. (1977). *Doctor Trueta: Heroe anónimo de dos guerras*. Barcelona: Plaza & Janés.
- ROIG, M. (1976). *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*. Barcelona: Laia.
- SÁNCHEZ AGUSTÍ, F. (2001). *Maquis y Pirineos*. Lleida: Milenio. (Biblioteca de los Pirineos; 2)
- SOLÉ TURA, J. (1999). *Una historia optimista: Memorias*. Madrid: Aguilar.
- TRUETA, J. (1978). *Fragments d'una vida*. Barcelona: Edicions 62.
- VENTÍN, J. A. (1986). *La guerra de la radio (1936-1939)*. Barcelona: Mitre.